

Władysław Kobyłański

Z działalności Pracowni Socjologicznej Krakowskiego Ośrodka Badań Prasoznawczych

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 14/2, 126-129

1960

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z DZIAŁALNOŚCI PRACOWNI SOCJOLOGICZNEJ KRAKOWSKIEGO OŚRODKA BADAŃ PRASOZNAWCZYCH

Cel i charakter działalności Pracowni. Krakowski Ośrodek Badań Prasoznawczych rozpoczął swą działalność w 1957 r. jako placówka usługowo-naukowa przy RSW „Prasa”. W związku z wyodrębnieniem się poszczególnych kierunków badań powstała wówczas przy Ośrodku Sekcja Socjologiczna, która w 1959 r. została przemianowana na Pracownię Socjologiczną. Kierownikiem Pracowni jest mgr Władysław Kobyłański.

Pierwszym celem działalności Pracowni jest dostarczenie wydawnictwu prasowemu danych faktograficznych oraz wniosków praktycznych opartych na poprawnie przeprowadzonych badaniach empirycznych dla usprawnienia działalności wydawniczej i pracy redakcyjnej. Pracownia prowadzi badania nad rolą i społecznym oddziaływaniem prasy, radia, telewizji i kroniki filmowej. Ogólnie biorąc opracowywane są takie zagadnienia, jak czytelnictwo prasy, recepcja treści, propagandowa i postawotwórcza rola prasy i radia, społeczno-kulturowa rola środków masowej informacji. Na charakterze wykonywanych prac jak również na wyborze tematyki zaważył fakt, że pracownia jest placówką usługowo-badawczą wydawnictwa prasowego. Zajmowaliśmy się więc głównie prasą, inne środki masowej informacji traktując jako przedmiot badań ubocznych.

Równoległe z wykonywaniem badań empirycznych trwają prace dotyczące metodologicznej strony badań socjologicznych nad prasą i radiem. Jest to oczywiście konieczne i samo przez się zrozumiałe. Badania nad środkami masowej informacji rozpoczęły się, zasadniczo biorąc, w Polsce dopiero niedawno. Jest rzeczą jasną, że mechaniczne przenoszenie metod stosowanych w krajach, gdzie badania te są już daleko zaawansowane, nie może dać pozytywnych wyników. Odmienność ustroju społeczno-ekonomicznego, tradycji kulturowych oraz samej prasy zakłada wypracowanie metod własnych lub pewne przystosowanie metod używanych w innych krajach do naszych warunków. Zebranie więc pewnych doświadczeń metodologicznych to drugi podstawowy cel działalności pracowni. Chodzi między innymi o takie zagadnienia, jak empiryczne sprawdzenie wartości metody reprezentacji w poszczególnych rodzajach badań, stopień użyteczności techniki ankietowej i wywiadu społecznego w poszczególnych grupach społecznych w zastosowaniu do rozmaitych rodzajów badań, problem weryfikacji wyników itp.

W celu wymiany doświadczeń metodologicznych Pracownia Socjologiczna ma zamiar w 1960 roku zorganizować ogólnopolską konferencję naukową poświęconą problematyce i metodologii badań nad środkami masowej informacji z udziałem naukowców, zajmujących się tymi zagadnieniami. Konferencję taką planowaliśmy urządzić w roku 1959, lecz z powodu reorganizacji Ośrodka nie mogła ona dojść do skutku.

Prowadzimy również szereg prac dokumentacyjnych. Najważniejszymi z nich są: bibliografia prac dotyczących badań nad środkami masowej informacji publikowanych w językach polskim i obcych, zbieranie materiałów dotyczących podstawowych problemów społecznych ludności Krakowa, ze szczególnym uwzględnieniem Nowej Huty, które będą potrzebne do analizy jakościowej czytelnictwa prasy.

Raz na trzy tygodnie odbywają się zebrania, na których w gronie zaproszonych naukowców, dziennikarzy i pracowników wydawnictwa omawia się zagadnienia metodologiczne, wyniki wykonanych prac, lub też teoretyczne problemy związane z oddziaływaniem środków masowej informacji. Zebrania te niezależnie od celów naukowych służą popularyzacji wyników badań prasoznawczych wśród szerszego grona dziennikarzy-praktyków.

Współpracujemy z Zakładem Socjologii Ogólnej i Etnografii UJ, Komisją Socjologiczną Krakowskiego Oddziału PAN, Zakładem Psychologii Doświadczalnej UJ, Pracownią Psychometryczną PAN, Katedrą Teorii i Praktyki Dziennikarstwa UW, Ośrodkiem Badania Opinii Publicznej przy Polskim Radio, Sekcją Prasoznawczą Zarządu Głównego SDP oraz innymi placówkami naukowymi, zajmującymi się w większym lub mniejszym stopniu problematyką środków masowej informacji.

Krótki przegląd prac badawczych¹. Pierwsze badania nad czytelnictwem prasy przeprowadziliśmy w lutym 1957 r. w dwóch wybranych wsiach województwa krakowskiego. Celem ich było zorientowanie się w rodzaju czytanej prasy i słuchanych audycji w środowisku chłopskim, poznanie opinii czytelników i radiosłuchaczy chłopskich o prasie i radio, uchwycenie typowych postulatów, jakie wieś wysuwa pod adresem prasy i radia, poznanie warunków czytania prasy i słuchania radia w środowisku chłopskim. Badania przeprowadzono przy pomocy wywiadu społecznego. Wyniki opublikowano w artykule W. Kobyłańskiego: *Wyniki badań nad czytelnictwem prasy i korzystaniem z radia w dwóch wsiach województwa krakowskiego* („Biuletyn Prasoznawczy”, 1957, nr 2).

W oparciu o poczynione już doświadczenia przeprowadzono z końcem 1957 r. i z początkiem 1958 r. badania terenowe nad czytelnictwem prasy wśród robotników trzech wybranych zakładów krakowskich. Badaniami objęto pracowników fizycznych Krakowskich Zakładów Przemysłu Gumowego „Semperit”, Zakładów Budowy Maszyn i Aparatury im. St. Szadkowskiego i Huty im. Lenina. Przeprowadzono je przy pomocy techniki wywiadu społecznego, metodą reprezentacyjną. Próbkę dobrano drogą losowania warstwowego z kartotek ewidencyjnych badanych zakładów. Wywiady w terenie w oparciu o uprzednio przygotowany kwestionariusz przeprowadził zespół składający się z dziennikarzy i asystentów Zakładu Etnografii Ogólnej i Socjologii UJ.

Badania posiadały kompleksowy charakter. Chodziło nam o poznanie zasadniczych elementów czytelnictwa prasy wśród robotników na tle ich struktury i oddziaływania innych elementów kultury masowej, takich jak radio, kino, książka, teatr itp., jak również o ogólne uchwycenie zasięgu i wpływu obcej propagandy radiowej w badanym środowisku. Ważniejsze wyniki opublikowano w dwóch artykułach W. Kobyłańskiego: *Krakowski robotnik a prasa* („Prasa Współczesna i Dawna”, 1958, nr 2) i *Próba określenia propagandowej roli radia w środowisku robotniczym* („Prasa Współczesna i Dawna”, 1958, nr 3).

Kompleksowy charakter posiadały również badania ankietowe przeprowadzone w 1958 r. wśród uczniów i uczennic dziesiątych klas liceów ogólnokształcących Krakowa. Powielone kwestionariusze badawcze rozdawano uczniom do wypełnienia na specjalnie wyznaczonej przez szkołę na ten cel godzinie lekcyjnej. Celem tych badań było poznanie podstawowych elementów procesu czytelnictwa prasy w środowisku badanej młodzieży oraz uchwycenie wpływu środowiska domowego i szkoły na czytelnictwo. Wyjaśniły one nie tylko zasadnicze problemy czytelnictwa prasy, lecz również rzuciły pewne światło na niektóre problemy wychowawcze w środowisku badanej młodzieży. Wyniki opublikowano w kwartalniku „Kultura i Społeczeństwo” 1959 nr 2, w artykule W. Kobyłańskiego: *Czytelnictwo prasy wśród młodzieży licealnej*.

W 1959 roku przeprowadzono również badania ankietowe nad strukturą publiczności prasowej mieszkańców Krakowa. Posiadają one inny charakter od poprzednich. Jeżeli badania w środowiskach chłopskim, robotniczym, czy młodzieżowym posiadają raczej kompleksowy charakter i dają nam pewien obraz całości kształtu procesu czytelnictwa w badanych środowiskach, to omawiane badania organicznie się jedynie do rodzaju czytanej prasy i postulatów czytelników. Chcieliśmy otrzymać względnie dokładny obraz zróżnicowania rodzaju czytanych dzienników i czasopism według poszczególnych kategorii demograficznych (wiek, płeć, wykształcenie, zawód) oraz strukturę kręgu czytelników pism najbardziej popularnych w mieście. Badania przeprowadzono przy pomocy ankiet rozesłanych w dwóch jednakowych co do wielkości próbkach losowych, które pobrano ze spisu wyborców. Wielkość każdej próbki wynosiła około 1600 osób. Niezależnie od dużego znaczenia tych badań dla wydawnictwa prasowego i poszczególnych redakcji posiadają one dużą wagę dla poszerzenia naszych doświadczeń metodologicznych. Winny one nam dać

¹ Pomijam badania o charakterze czysto usługowym, wykonane na wewnętrzny użytek wydawnictwa czy Pracowni. Przedstawiam tylko charakter, cel i metodę wykonywanych badań. Jakiegokolwiek, choćby tylko pobieżne, omówienie wyników wykraczałoby poza ramy krótkiego komunikatu i wymagałoby już większego artykułu. Podaję natomiast przy każdym z ukończonych badań czasopismo, w którym zostały opublikowane ważniejsze rezultaty.

empiryczne potwierdzenie wartości metody reprezentacyjnej w odniesieniu do badań zagadnień czytelnictwa prasy. Wyniki opublikowano w „Zeszytach Prasoznawczych” (1960, nr 5/6).

Odrębny charakter posiadały badania przeprowadzone w 1959 r. nad czytelnictwymi potrzebami mieszkańców 5 górskich powiatów województwa krakowskiego. Badania te wykonano na zamówienie Zarządu Głównego RSW „Prasa” w związku z inicjatywą rozwiniętą przez Klub Ziemi Sądeckiej, mającą na celu stworzenie pisma dla regionu podgórskiego Polski Południowej. Celem tych badań było otrzymanie odpowiedzi na pytanie, czy istnieje społeczne zapotrzebowanie na takie pismo oraz jaki charakter powinno ono posiadać. Ze względu na potrzebę szybkiego otrzymania wyników zrezygnowano z wywiadów społecznych, a posłużono się jedynie techniką ankietową. W sumie rozprawdzono przy pomocy poczty, „Ruchu” i szkół 120 tysięcy ankiet. Przeprowadzono przedtem odpowiednią akcję propagandową przy pomocy prasy i radia. Badania posiadały raczej charakter plebiscytu. Otrzymaliśmy z powrotem blisko 7000 wypełnionych ankiet. Pierwsza część wyników oparta głównie na analizie statystycznej odpowiedzi ukazała się w „Zeszytach Prasoznawczych” (1960, nr 1) w artykule J. Pomorskiego: *Czy mieszkańcy ziem górskich chcą czytać prasę regionalną*. Część druga zawierająca analizę wypowiedzi otwartych ukazała się w „Zeszytach Prasoznawczych” (1960, nr 4).

W 1959 r. na zlecenie Pracowni zespół studentów psychologii i socjologii pod kierunkiem prof. W. Szewczuka, kierownika Zakładu Psychologii Doświadczalnej UJ, przeprowadził badania nad recepcją treści dzienników. Obejmują one swym zasięgiem teren województw krakowskiego, katowickiego i rzeszowskiego. Głównym ich celem jest poznanie prawidłowości i motywów wyboru tematyki prasowej w poszczególnych grupach społecznych oraz wyjaśnienie procesów rozumienia i zapamiętywania poszczególnych elementów treściowych i niektórych problemów związanych ze skutecznością oddziaływania poszczególnych form dziennikarskich. Badania przeprowadzono przy pomocy ankiet, obserwacji zorganizowanej i wywiadów społecznych. Częściowe wyniki opublikowano w „Zeszytach Prasoznawczych” (1960, nr 1) w artykule W. Szewczuka: *Badania nad recepcją prasy codziennej*. Dalsze wyniki w opracowaniu.

Z prac mniejszych wymienić należy badania postaw wobec prasy, przeprowadzonych przy pomocy testu Osgooda na terenie miasta Krakowa, badania nad czytelnictwem prasy wśród młodzieży szkół podstawowych oraz analizę statystyczną ruchu nakładów w województwie krakowskim w latach 1957/1959. Testem Osgooda przebadano postawy młodzieży licealnej wobec okładek magazynów ilustrowanych oraz postawy wobec trzech wychodzących w Krakowie dzienników: „Gazety Krakowskiej”, „Dziennika Polskiego” i „Echa Krakowa”. Chodziło nam o sprawdzenie przydatności testu Osgooda do badań nad prasą w naszych polskich warunkach. Wyniki w opracowaniu².

Badania nad czytelnictwem prasy wśród młodzieży szkół podstawowych miały na celu przesledzenie, jak kształtuje się proces czytelnictwa prasy wraz z rozwojem wieku i poszerzaniem wiadomości ogólnych klas I—VII. Pragnęliśmy również uchwycić tutaj wpływ środowiska domowego na ilość i jakość czytanej prasy. Przeprowadzono je przy pomocy ankiety oraz wywiadów zbiorowych w kilku krakowskich szkołach (wyniki w opracowaniu).

Celem wymienionej wyżej analizy statystycznej ruchu nakładów jest uchwycenie pewnych prawidłowości funkcjonalnych i tendencji rozwojowych czytelnictwa prasy w województwie krakowskim. Chodzi o wykrycie takich prawidłowości, jak związek pomiędzy strukturą demograficzną poszczególnych powiatów a nasileniem czytelnictwa, wahania sezonowe czytelnictwa oraz uchwycenie kierunku rozwojowego poszczególnych rodzajów i typów prasy rozprowadzanej w województwie krakowskim. Na podstawie tej analizy w oparciu o prognozy demograficzne WKPG będziemy się starali określić w przybliżeniu zapotrzebowanie na prasę, jej ilość i rodzaj w województwie krakowskim na okres najbliższych lat. Praca ta obok aspektów poznawczych posiada

² Badania nad prasą przy pomocy dyferencjału semantycznego (*semantic differential*) Osgooda prowadzono w USA. Por. G. Gerbner, *The Social Anatomy of the Romance-Confession Cover Girl*, „Journalism Quarterly”, Summer 1958.

dużą wartość użytkową i, jak mamy nadzieję, będzie cenną pomocą przy planowaniu rozwoju prasy przez wydawnictwo.

Pewną kontynuacją przeprowadzonych dotąd badań nad czytelnictwem oraz ich pogłębieniem są prowadzone obecnie badania nad czytelnictwem i rolą prasy w rodzinie nowohuckiej. Celem tych badań jest poznanie procesów czytelnictwa i roli prasy w rodzinie na tle warunków ekonomiczno-społecznych życia rodzinnego w powiązaniu z oddziaływaniem innych elementów kultury masowej (radio, telewizja, książka, kino, teatr). Chodzi o dokładne poznanie, w jaki sposób pewne procesy masowe, którymi są czytelnictwo prasy i korzystanie z radia, przechodzą przez pryzmat podstawowej grupy społecznej, jaką jest rodzina. Między innymi pragnęliśmy wyjaśnić następujące zagadnienia: jaki jest wzajemny wpływ potrzeb i nawyków kulturowych poszczególnych członków rodziny na czytelnictwo, jak oddziałują inne środki kultury masowej na czytelnictwo prasy, jaki jest wpływ prasy na organizację wypoczynku i wychowanie potomstwa, jaka jest rola prasy i innych środków masowej informacji na gromadzenie wiedzy, kształtowanie światopoglądu, ideałów, dążeń i celów życiowych. Terenem badań obrano Nową Hutę. Badania są przeprowadzone przy pomocy ankiet i wywiadów społecznych w odpowiednio dobranych grupach rodzin inteligentnych i robotniczych. Pracę w terenie wykonuje zespół asystentów i studentów Socjologii UJ.

W opracowywaniu jest projekt badań nad postawotwórczą rolą prasy w środowisku młodzieży uniwersyteckiej. Chcielibyśmy uzyskać odpowiedź na pytanie, jaka forma i treść komentarza oddziałuje najsilniej na zmianę postaw wobec zagadnień, faktów i znanych osobistości. Celem praktycznym tych badań będzie opracowanie najbardziej skutecznych metod oddziaływania postawotwórczego poprzez prasę. Badania te będą prowadzone przy pomocy eksperymentu.

Kraków, w maju 1960 r.

Władysław Kobylański

Z PRAC KATEDRY SOCJOLOGII WOJSKA WOJSKOWEJ AKADEMII POLITYCZNEJ IM. F. DZIERŻYŃSKIEGO

Katedra Socjologii Wojska¹ powstała w WAP na początku 1957 r. Prowadzone są dwa wykłady: 1. Socjologia wojska (obejmujący niektóre podstawowe tematy z zakresu wstępu do socjologii ogólnej oraz wykład właściwy z socjologii wojska); 2. Metody i techniki badań socjologicznych. Socjologia wojska wchodzi do wykazu przedmiotów obowiązujących na kierunku pedagogicznym w WAP. Równoległe z pracą dydaktyczną Katedra podjęła niektóre tematy badań pod kierunkiem prof. dr Jana Szczepańskiego² w drugiej połowie 1957 roku.

W pracach badawczych — których tematyka związana jest z procesem dydaktycznym oraz społecznymi potrzebami wojska — można wyodrębnić dwa podstawowe kierunki:

1. marksistowskie opracowanie rozległej problematyki, dotyczącej roli wojska w życiu społeczno-politycznym na różnych etapach historycznego rozwoju społeczeństwa;
2. empiryczne badanie szczegółowe różnorodnych współczesnych zagadnień z zakresu socjologii i psychologii społecznej — prowadzone na terenie wojska i poza wojskiem.

Zakres pierwszego kierunku badań obejmuje historię najważniejszych doktryn, teorii i opracowań z dziedziny socjologii wojska oraz współczesną problematykę socjologiczną wojska. Przykładową ilustracją tematyki mieszczącej się w ramach pierwszego kierunku badań stanowi książka J.J. Wiatra pt. *Armia i społeczeństwo*³, będąca próbą popularnonaukowego zarysu socjologii wojska.

¹ Początkowa nazwa: „Katedra Socjologii”.

² Prof. dr J. Szczepański kierował Katedrą w latach 1957/58, w tym czasie wygłosił w WAP kurs wykładów socjologii ogólnej.

³ J. J. Wiatr, *Armia i społeczeństwo*, Warszawa 1960, Wyd. MON, s. 397. Książka opracowana została na podstawie wyboru materiałów ze stenogramu wykładów socjologii wojska wygłoszonych przez autora w WAP w latach 1958/59.